

1915 Tarihli “Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”a Göre Yabancıların Osmanlı Devletinde Hukuki Durumunun Değerlendirilmesi

*Belkıs KONAN**

Giriş

Osmanlı Devleti 15. Yüzyılın başından itibaren yabancılara kapitülasyon denilen bazı ayrıcalıkları tanımaya başlamıştı. Osmanlı Devletinde bulunan yabancılara tanınan bu ayrıcalıklar Avrupa devletlerinin vatandaşlarının hukuki durumlarının kaynağını teşkil etmekteydi. Özellikle adli alanda verilen ayrıcalıklar, yabancılara, Osmanlı topraklarında buldukları sırada, milli kanunlarına dayanarak konsolosluk mahkemelerine başvurma hakkını sağlıyordu. Kapitülasyonların idari ve mali yönleri ise, yabancılara Osmanlı Devletinde osmanlı vatandaşlarının üstünde bir ayrıcalık sağlıyordu. 15. Yüzyıl başında, bir atıfet olarak verilmeye başlanan kapitülasyonlar, 17. Yüzyıldan itibaren önemli ölçüde devletin egemenlik yetkisine sınırlamalar getirmişti. 19. yüzyıldan itibaren ülkesi üzerinde egemenlik gücünü tekrar tam olarak sağlama gerekliliği gören Osmanlı Devleti kapitülasyonları kaldırma girişimlerine başladı. Ancak Avrupa devletleri kendi vatandaşlarının haklarının temelini oluşturan kapitülasyonların kaldırılmasına razı olmuyorlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak ilga etti. Bundan sonra Osmanlı Devletinde bulunan yabancıların hukuki durumu “ **Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Muvakkat Kanun**” ile düzenlendi. 5 maddeden oluşan 23 Şubat 1915 tarihli bu kanun daha sonra Lozan Antlaşması sırasında yabancıların hukuki durumunun düzenlenmesinde temel olarak alınmıştı. Bu tebliğde, **Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Muvakkat Kanun**’un maddeleri incelenerek, kapitülasyonların kaldırılmasından önce yabancıların durumu arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Amacımız, kapitülasyon adı verilen ayrıcalıkların Osmanlı devletinin egemenlik gücünü kullanmasını nasıl etkilediğini ortaya koyarak, devletin bu gücü tekrar kazanmak için giriştiği çabaları gözönüne koyarak günümüze de ışık tutmasını sağlamaktır.

En genel anlamıyla yabancı eski deyimini ile “ecnebi”, bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişiyi ifade eder. Yabancıların bir hak süjesi haline gelmesi ise tarihsel açıdan uzun bir gelişim süreci içinde olmuştur. İslam hukukunda ya-

* Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

bancı kavramı, milliyete göre değil, kişinin mensup olduğu dine göre belirlenirdi. Darülharbten gelerek Harbi adını alan yabancılar İslam ülkelerinde aman alarak müstemen sıfatını kazanırlar. Osmanlı Devletinde yabancı kavramını ise, iki ayrı dönemde incelemek gerekir. Tanzimat öncesi dönemde, yabancı denildiği zaman harbi ya da müstemen adı verilen gayrimüslimler anlaşılıyordu. Yabancı kelimesi, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı Hukukuna girmiştir. Bu nedenle, Osmanlı devletinde tanzimat sonrası dönem dışında yabancılar hukukundan değil, islam ülkesindeki gayrimüslimlerin hukukundan bahsedilir. Tanzimat sonrasında ise, ise müslüman olup olmadığına bakılmaksızın Osmanlı tebaasından olmayan herkes için “ecnebi” kelimesi kullanılmakla birlikte müstemen sözcüğü de kullanılmaya devam etmiştir. Bu genel açıklamalardan sonra, Osmanlı Devletinde yabancıların hukuki statüsünün esas kaynağını oluşturan kapitülasyonlara gelecek olursak, latince sözleşme yapmak anlamına gelen “capitulare” kelimesinden türetilmiş olan bu kelimenin kesin olarak ne anlama geldiği konusunda görüş birliği yoktur.¹ Ama biz çalışmamızda, “bir devletin başka devlet vatandaşlarına verdiği ayrıcalıklar ve kolaylıklar bütünü” şeklindeki tanımını esas aldık. Osmanlılar kapitülasyon kelimesi yerine “*imtiyazat-ı ecnebiyye*”, “*ahidname*”, “*uhudu atika*” kelimelerini de aynı anlamda kullanmışlardır.²

1- Kapitülasyonlar Sisteminde Yabancıların Durumu

Osmanlı Devleti İstanbul’un fethinden sonra ilk olarak Venediklilere verdiği ayrıcalıklardan sonra 1535 yılından itibaren, önce Fransa’ya daha sonra bir çok Avrupa devletine “ahidname” adı altında kapitülasyonlar tanıdı; 18. yüzyıldan itibaren de Avrupa devletleri ile yapılan diğer antlaşmalar ile kapitülasyonlarda yer alan haklar yenilenmişti. İlk verilen kapitülasyonlar Padişahların ömrü ile sınırlı olmakla beraber, 1740 yılında Fransa’ya verilen kapitülasyondan sonra, Batılı devletlerce bu hakların süreklilik ve iki taraflı antlaşma niteliği kazandığını iddia etmişler ve “**en çok gözetilen ulus ilkesi**” gereğince bir devlete verilen haktan daha sonra diğer devletler de yararlanmışlardı. Böylece 18. yüzyıla geldiği zaman neredeyse kapitülasyon hükümlerinden yararlanmayan Avrupa devleti kalmamıştı. 19. yüzyılda ise, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan Ticaret ve Barış Antlaşması ve daha sonra imzalanan bazı konsolosluk sözleşmeleri ile Brezilya, Meksika, Şili, Arjantin gibi devletler de bu ayrıcalıklardan yararlanmaya başladılar.

Yabancıların, Osmanlı ülkesine girme, ikamet etme ve diledikleri zaman ayrılma hakları tüm kapitülasyonlarda yer alıyordu. Aynı şekilde Osmanlı Devletinin ülkesinde bulunan yabancıların, can, mal ve ırz güvenlikleri, seyahat ve ikamet etme hakkı, konut dokunulmazlığı, din ve ibadet özgürlüğü gibi haklar, kişiye ilişkin hakları Osmanlı Devleti tarafından güvence altına alınmıştı. Osmanlı ülkesine

¹ Kapitülasyon kelimesinin, antlaşma, imtiyaz topluluğu, savaş sonrası düşmana bırakılan toprak parçasının teslimi için yapılan antlaşma, bir devletin topraklarındaki yabancılara verdiği yargı imtiyazı gibi anlamları da bulunmaktadır. Bkz: Çelikel / Gelgel/ Günseli, **Yabancılar Hukuku**, yenilenmiş 9. bası, İstanbul, 2000s. 32, Rousseau, **Droit International Public**, Paris, 1953, s. 234, Pelissie du Rausas, **Le Regime des Capitulations dans L’Empire Ottoman**, Paris 1902,C.I, s. 1, Altuğ, **Yabancıların Hukuki Durumu**, İstanbul, 1963, s. 42.

² Cemil Bilsel, **Lozan, ikinci kitap**, s. 27.

daha çok ticaret yapmak amacıyla gelen yabancılara Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal elde etme hakkı kapitülasyonlarla verilmemiş olsa da, 1867 yılında çıkarılan İstimlak-i Emlak Nizamnamesi ile bazı şartlarla bu hak da yabancılara tanınmıştı. Kapitülasyonların asıl verilme sebebi olan ticaret yapma özgürlüğü ise yabancılara ithalat ve ihracat yapma hakkını veriyordu. Yabancılar gümrük vergisi ve daha sonra İstimlak Nizamnamesi ile getirilen, sahibi oldukları taşınmazın vergisi dışında hiçbir vergi ödemiyorlardı. Yabancıların ticaret özgürlüğü içinde Osmanlı Devleti'nde çalışma ve ticari faaliyet gösterme özgürlükleri de bulunuyordu. Ancak bu özgürlüklerin genellikle kapsamlarının çok üzerinde Osmanlı vatandaşlarının da aleyhine olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Yabancılara kapitülasyonlar ile idari alanda da geniş haklar tanınmıştı. Bu hakların başında ise, okul, hastane, postahane açabilme hakları gelmektedir. Bunların dışında, Osmanlı madenlerinin işletilmesi ve demiryolu yapımı ile ilgili işlerde de kendilerine verilen imtiyazlardan yararlanmışlardı.

Kapitülasyonların yabancılara getirdiği en önemli ve sonradan Osmanlı Devleti'nin başını ağrıttacak haklar ise kuşkusuz adli alanda tanınmış olanlardır. Kapitülasyonlar kapsamında yer alan adli hükümler sayesinde yabancıların kendi milli kanunlarına göre kendi konsolosluk mahkemelerine başvurma hakları bulunuyordu. Şimdi, bu noktada konu biraz daha açacak olursak, davaları hukuk-ticaret ve ceza davaları ayırımına tabii tutarak, Tanzimat öncesi ve sonrasında iki dönem halinde incelememiz gerekir.

Aynı devlet vatandaşları arasındaki hukuk ve ticaret davalarında, bu davalar, tarafların Osmanlı Devletinde bulunan konsolosluk mahkemesinde görülürdü.³ Genel kural, medeni hukuk ve ticarete ilişkin davaların konsolosluk mahkemelerinde görülmesi olsa da, taşınmaz mallarla ilgili olarak çıkan davalarda bu kural geçerli değildi. 1867 yılında çıkarılan İstimlak-i Emlak Nizamnamesi uyarınca, Osmanlı mahkemeleri gayrimenkullere ilişkin her türlü davayı bakmaya tek yetkiliydi. Konsolosluk mahkemeleri tarafından uygulana yargılama yöntemleri ise, her devlet açısından farklılık gösteriyordu. Uygulanacak kanun ise, kapitülasyon maddelerinde yer alan **“kendü adetlerine göre”**, **“ daima ayin ve adetleri üzere fasl ve kat-ı Niza eyleyeler”**, **“..kavanin ve kavaidi üzere fasl”**, **“kendi kaideleri üzere faysal verip”**,⁴ ibarelerinden de açıkça anlaşıldığı gibi, kendi devlet kanunlarıydı. Hatta, yabancı devletler, Osmanlı Devletinde bulunan vatandaşlarının durumlarını düzenlemek amacıyla özel kanunlar çıkarıyorlardı.⁵ Tarafların, aralarında anlaşarak, sözleşme ile, çıkabilecek davalarda Osmanlı mahkemeleri ve kanunları ile Osmanlı örf ve teamülünün uygulamasını kabul etmeleri halinde iradenin serbestliği ilkesi uyarınca, Osmanlı mahkemelerinin yetkili olması gerekirken⁶, devletler uygulama-

³ Altuğ, Yılmaz, **Yabancıların Hukuki Durumu**, s. 62; Seviğ Muammer Raşit, **Devletler Hususi Hukuku**, İstanbul 1943, 2. C s. 232, Hasan Fehmi, **Telhis-i Hukuk-ı Düvel**, İstanbul 1300s. 196, Sousa, , **Droit İnternational Public**, Paris, 1953, s. 78-79, Üçok-Coşkun_Mumcu, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, Ankara, 1999, s. 203.

⁴ Adı geçen ibareler için bkz: 1740 tarihli Fransız Kapitülasyonu 26. maddesi, Rus Kapitülasyonu 63. maddesi, 1741 Prusya Kapitülasyonu 5. maddesi,

⁵ Rausas, **Le Regime des Capitulations**, s. 229 vd.

⁶ Fraşirli Mehdi, **İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Tatbikat-ı Hazırası**, Samsun, 1325, s. 155-156,

da bu sözleşmeleri kabul etmemişler hatta çıkardıkları emirnamelerle bu duruma engel olmaya çalışmışlardır.

Aynı devlet vatandaşları arasındaki ceza davaları da aynı hukuk ve ticarete ilişkin davalar gibi, bağlı oldukları devletin konsolosluk mahkemelerinde kendi devlet kanunlarına göre görülürdü.

Farklı devlet vatandaşları arasındaki hukuk ve ticaret davaları konusunda kapitülasyon metinlerinde açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, genel kabul gören görüş uyarınca konsolosluk mahkemeleri bu tür davalara bakmaya yetkiliydi. 1820 yılında, Fransa, İngiltere Avusturya ve Rusya farklı devlet vatandaşları arasındaki davaların çözülmesi için bir komisyon kurulması yolunda anlaşmışlar ve kurulacak karma komisyonlarda, “*Actor Sequitor Rei*” ilkesine göre, davalının ikametgahı mahkemesinde davalının tabi olduğu devlet kanunlarına göre çözümlenecekti. Karma komisyonlar aracılığıyla bakılacak davalarda davalının devletinden 2 görevli ve davacının devletinden bir temsilci bulunacaktı.

Farklı devlet vatandaşları arasındaki ceza davalarının görülmesiyle ilgili olarak kapitülasyon maddelerinde açıklık olmadığı için Osmanlı Devleti ve yabancı devletler arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Osmanlı Devleti, suç işlenmesinin kamu düzeni ile ilgili olduğundan yola çıkarak farklı devlet vatandaşları arasında çıkan ceza davalarının, kendi yargı yetkisinde olduğunu söyleyerek Osmanlı mahkemelerinin görev alanından sayarken⁷, yabancı devletler, kapitülasyon hükümlerinde yer alan niza kelimesinin zabitan kelimesi ile aynı anlamda olduğunu böylece, zabita müdahalesinin hukuk ve ticaret değil ancak ceza davalarında sözkonusu olacağından hareketle, farklı devlet vatandaşları arasında ceza davalarında, konsolosluk mahkemelerinin görevli olduğu iddiasında bulunmuşlardır.⁸ Kapitülasyon maddelerinde, bu durumla ilgili açık bir hüküm bulunmaması, Osmanlı Devletinin bu konuda yargılama hakkının olmadığı anlamına gelmeyeceğinden, kamu düzeninin ihlal eden tüm suçlarda Osmanlı mahkemelerinin yetkili olması kesin olmakla birlikte, kapitüller devletlerin bu konudaki ısrarları kapitülasyonlar ile elde ettikleri ayrıcalıkları kaybetmemek için verdikleri uğraşa dikkat çekmek istiyoruz.

Osmanlı vatandaşları ile yabancılar arasında hukuk ve ticaret davalar, Tanzimat öncesi dönemde, kapitülasyonlar ve diğer antlaşma metinlerinde yer alan hükümler uyarınca, tercümanın hazır bulunması şartıyla, şeri mahkemelerde görülürdü.⁹ Bu tip davalarda uygulanan hukuk ise tartışmasız İslam hukukuydu.

H.Cemaleddin/H.Asador, **Ecanibin Memalik-i Osmaniyyede Haiz Oldukları İmtiyazat-ı Adliye**, Dersaadet 1331, s. 162, Konan, **Osmanlı Devletinde Yabancıların Hukuki Statüsü**, İrmak Yayıncılık, 2010, 145-147.

⁷ Osmanlı devleti buna dayanak olarak, 1675 tarihli İngiliz, 1740 tarihli Fransız ve 1783 tarihli Rus kapitülasyonlarında yer alan hükümlerde, mağdurun milliyeti konusunda açıklama yapılmamasını göstermiştir. Buna göre, mağdur, bir Osmanlı olabileceği gibi, farklı devlet vatandaşı da olabilir. H.Cemaleddin/H. Asador, **İmtiyazat-ı Adliye**, s. 396 vd.

⁸ Osmanlı hükümeti, ceza ile ilgili hükümleri düzenleyen maddelerde cezaya ilişkin davalar için genellikle katl, töhmet, fesad, kan, şenaat, cürüm kelimeleri kullanılmasının, niza kelimesinin geçtiği davalarda hukuk ve ticaret davalarının ilgilendiren anlaşmazlık kastedildiği savıyla bu iddiaları reddetmiştir. Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, İstanbul 2004, s. 119.

⁹ Marshall Brown, **Foreigners In Turkey: Their Juridical Status**, London, 1914, s. 67-68, Man-

Genellikle yabancılar taleplerini kendi konsoloslarına iletir, konsoloslarda takriri göndererek davanın açılmasını sağlardı.

Tanzimat sonrası dönemde ise, bu tür davalar, şeri mahkemelerde değil, Osmanlı ve yabancı üyelerden oluşan karma meclislerde görülmeye başlandı. 1830-1839 yılları arasında, mürekkep şeklinde oluşturulan bu meclislerde davaların görülmesinde Avrupada geçerli olan ticari usul ve adetler dikkate alınır. 1838 yılında Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan Umur-ı Nafia Meclisi, daha sonra yerini, Karma Ticaret Meclislerine bıraktı. Karma ticaret meclislerinde görülen ticari davalarda uygulanan ticaret kanunu ise, o tarihte Osmanlı Devletinde Ticaret kanunu olmadığı için, yabancıların tabi oldukları devletlerin ticaret kanunlarıydı. Daha sonra kurulan ticaret mahkemelerinde bu davalar Osmanlı Ticaret kanunu hükümlerine göre çözümlenmişti. Karma ticari davaların görülmesinde tercümanların hazır bulunması gerekiyordu.

Osmanlılar ile yabancılar arasındaki ceza davaları ise, yargılama sırasında yabancı konsolos ve tercümanının hazır olması şartıyla Osmanlı mahkemelerinde görülürdü. Tanzimat sonrası dönemde ise, yabancı devletler sanığın yabancı olması halinde yargı hakkını kendilerinde görmüş ve davalarının Osmanlı ceza mahkemelerinde görülmesine itiraz etmişlerdir. 1840 yılında çıkarılan Ceza kanununu uygulamak amacıyla kurulan Meclis-i Tahkikatler, daha sonra taşraya da yayılmış, üyelerinin yarısı Osmanlı, yarısı elçilikler tarafından seçilen yabancı üyelerden oluşan bu karma ceza mahkemelerinde verilen bu hükümlerin verildiği sırada, yabancı konsolos ve tercümanının hazır olması gerekiyordu.

Osmanlılar ile yabancılar arasındaki ceza davalarında mahkemelerde verilen kararlar kural olarak İstanbul'da Bâb-ı Zâptiye, taşrada o yerin en yüksek mülki amiri tarafından infaz edilmesi gerekirdi.¹⁰ Ancak uygulamada, yabancılarla ilişkin Osmanlı mahkemelerince alınan kararların infaz edilmesinde yabancı konsolosun bağlı olduğu konsolosluk görevliydi. Osmanlı mahkemeleri tarafından aleyhinde hapis kararı çıkarılan yabancılar, bu cezalarını çekmeleri için ait oldukları konsolosluga teslim edilirdi. İngiltere, Yunanistan ve Avusturya, bu haklarından Tanzimat sonrası dönemde feragat etmiş ve hakkında hapis cezası çıkarılan kendi vatandaşlarının bu cezayı Osmanlı cezaevlerinde çekmesine izin vermişlerdi. Diğer devletler tarafından ise, eski usule yani hükmün, kendi konsolosluk hapishanelerinde infazına devam edilmişti.¹¹

delstam, *La Justice Ottoman*, Paris 1911, s. 247, Young C. I, s. 272.

¹⁰ Bozkurt, *Batı Hukukunun Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci* (1839-1939), Ankara 1996 s. 117. Engelhardt, 1868 yılında infaz örgütünün kurulması üzerine ilâmların uygulamasının bu örgüte bırakılmasını "*hayretle*" karşılamıştır. Ona göre yargı organı, hem kararı alma hem de uygulamada tek yetkili olmalıydı. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat*, Çev: Ali Reşat, İstanbul, 1999 s. 408.

¹¹ Hasan Fehmi, *Telhis-i Hukuk-ı Düvel*, s. 200; Altuğ, *Yabancıların Hukuki Durumu*, s. 158; Sousa, *Foreigners*, s. 132; Bozkurt, hapishanelerin durumunun düzeltilmesi konusunda sunduğu bir Alman Raporunda kapitülasyonlara dayanarak Osmanlı Devleti üzerinde yaşanan güçler savaşını göz önüne sermiştir. Bkz. Bozkurt, *Batı Hukukunun Benimsenmesi*, s. 113.

2- Osmanlı Devleti'nin Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri

Kapitülasyonların verildiği ilk dönemlerde yabancı haklarının antlaşmalar yolu ile düzenlenmesi uluslararası hukukta bir teamül gereği idi ve sadece Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı bir hak değil, Avrupa'da da oldukça sık başvurulan bir yoldu. Çünkü 15. yüzyıl öncesinde, bir devletin vatandaşının gittikleri ülkelerde de kendi yasalarına göre yargılanacakları kabul ediliyordu. Ancak 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ulusal egemenliğin sadece devlet tarafından kullanılması fikri doğduğu için bu tarihten itibaren devletler kendi ülkelerinde milli kanunlarını uygulamaya başlamış ve kanunların şahsiliği ilkesi terk edilmeye yüz tutmuştu. “**Milli Egemenlik**” anlayışı temel olarak, toplumun evrimleşmesi sürecinde maruz kaldığı siyasi, sosyal ve ekonomik durumlara bağlı olarak gelişti. Bu yüzden Avrupa devletlerinin geliştirdiği egemenlik anlayışı toprağa bağlı olduğu halde, Doğu'da hâlâ bir hükümdara bağlı olan egemenlik anlayışı sürüyordu. Avrupa ülkeleri toplumsal gelişmelerden etkilenerek, kamusal hak ve yasama ve yargının birleşmesine yol açacak milli egemenlik anlayışlarını geliştirmeye çalışırken Doğu ülkeleri hala eski uygulamalar göre yaşıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti diplomatik dokunulmazlık hakkı vermeye devam ederken Batı devletleri toprak bütünlüklerine ve hükümdara bağlılıklarına daha çok önem vermeye başlamış ve kendi topraklarında devam eden diplomatik dokunulmazlıkları kaldırmışlardı. Bu genel bilgiler bize, önceleri hoşgörü ve karşılıklı olarak verilen kişisel yargılama hakkının 15. yüzyıla başlayan 2. dönemde Müslüman topraklarda nasıl tek taraflı bir yapıya doğru kaydığını açıklayabilir.

Osmanlı Devleti'nin tam da kapitülasyonlar vermeye başladığı 15. yüzyılda Avrupa devletlerinde görülen bu gelişme zaman içinde devletin sonunu hazırlayan nedenlerden biri haline gelmiştir. İlk kapitülasyonların verildiği dönemlerde devlet o kadar güçlüydü ki bir atıfet olarak verdiği bu belgelerde yer alan hükümlerin, gücünü kaybettiği 17. yüzyıldan itibaren nasıl sorunlar doğuracağını tahmin edememişti. Öyle ki 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti kendi ülkesi içinde hükümlerlik gücüne dayanarak, dilediği kanunu hatta yönetmelikleri dahi yabancı devletlere danışmadan ve onların onayını almadan çıkaramaz olmuştu. Pozitif hukuk kurallarında değişiklik gerektiğinde, devletler bu değişikliğin Osmanlı Devleti'nde yaşayan vatandaşlarının hakkına zarara getireceğini bunun da kapitülasyonlara aykırı olduğu için uygulanamayacağını iddia ediyorlardı.

19. yüzyıldan itibaren ülkesi üzerinde egemenlik gücünü kullanma gerekliliği gören Osmanlı Devleti bunun tek çaresinin kapitülasyonları kaldırmak olduğunu anlamış ve bu sınırlamalardan kurtulmak için öncelikle hukuk alanında reformlara başlamıştı. Özellikle Tanzimat Döneminden itibaren yeni mahkemeler kurulmuş Avrupa'dan iktibas edilen kanunlar yürürlüğe girmişti. Kapitülasyonların kaldırılmasına ilişkin ilk resmi girişim, Kırım Savaşı'ndan sonra 25 Mart 1856 Paris Konferansı sırasında Ali Paşa tarafından yapılmıştı. Ali Paşa toplantı sırasında kapitülasyonlar rejiminin gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek, kapitülasyonların doğurduğu güçlükleri ve bu güçlüklerin Osmanlı Hükümeti'nin gücünü azalttığını ve memleketin ilerlemesi ile yenilik hareketlerine engel olduğunu dile getirmişti. Görüşme protokolünde, Ali Paşa'nın bu girişimi Avrupalı güçlerce görünürde iyi karşılanmış; ancak, “ Osmanlı Devleti'nde yabancıların tabi olduğu şartları

düzenleyen kapitülasyonların barış ortamı sağlandıktan sonra gözden geçirilmesi konusunda bir yasa tasarısı hazırlanması için Osmanlı Hükümeti ile görüşmeye başlanacağı” bildirilmiş olsa da bu hareketin devamı gelmemiştir. Avrupalı devletler böylece bu konuyu tartışmayı belirsiz bir tarihe itmişlerdir.

1867 tarihinde çıkarılan İstimlâk-i Emlâk Nizamnamesi ile en azından taşınmaz mala ilişkin davalarda yabancıların Osmanlı mahkemelerine tabi tutulmaları devletin bu alandaki çabasını göstermesi açısından önemlidir. Ancak Avrupalı güçler Osmanlı Devleti’nin tüm çabaları yetersiz buluyor, kendi yurttaşlarının haklarının temelini oluşturan kapitülasyonların kaldırılmasına asla yanaşmıyorlardı. 19. yüzyılda hem devlet adamlarının hem de Osmanlı aydınlarının gösterdiği çabalar başarılı olmasa bile I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Hükümeti asırlarca ilerlemesine ve egemenlik gücünü kullanmasına engel olan kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etti.¹²

3- Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezâifi Hakkında Muvakkat Kanun¹³

Yabancıların kapitülasyonlara dayanan ayrıcalıklı hukuki statüleri Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşını fırsat bilen Osmanlı Hükümetince İstanbul’da bulunan tüm elçiliklere gönderilen 26 Ağustos 1330 tarihli notada¹⁴ Osmanlı Devleti’nin kararları kendi iradesiyle alacağı, ayrıcalıkların 20. yüzyıl hukuk yasaları ve ulusal egemenlik ilkesiyle bağdaşmadığı belirtilmişti. Hükümetin, kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etmesi üzerine, Osmanlı Devleti’nde bulunan yabancıların durumunu uluslararası hukuka uygun bir şekilde tespit etmek amacıyla “**Kavanini Mevcude Uhudu Atıkaya Müstenit Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun**” hazırlanmış, ardından Mahmut Esat Bey’in başkanlığında bir komisyon oluşturularak, yeni bir kanun yapılması yoluna gidilmiştir. 1915’te “**Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecânibin Hukuk ve Vezâifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat**” yayımlandı.¹⁵ 23 Şubat 1915 tarihinde çıkarılan bu kanun ile Osmanlı ülkesinde bulunan yabancıların özel hukuk ilişkilerinde bağlı olacağı hukuk, devletler özel hukuku ilkeleri göz önünde bulundurularak saptanmıştır.¹⁶

Kanunun ilk maddesine göre, yabancılar, kanuni esasi ile diğer kanunların Osmanlı vatandaşlarına verdiği siyasi haklardan yararlanamazlarsa da medeni haklardan yararlanabilecekti.¹⁷ Bu madde de geçen, siyasi ve beledi haklar dışında özel

¹² Memalik-i Osmaniye’de mukim tebea-i ecnebiye hakkında dahi devletler hukuku ahkamı dairesinde muamele olunmak üzere elyevm mali, iktisadi, adli ve idari kapitülasyon namı altında bilcümle ecnebi imtiyazlarının bundan böyle ilgası hususundaki irade suretinin gönderildiğine dair tezkire. BOA, 08 Z 1335 H., ŞD, 2830/24 Ek: 1, Konan, **Yabancıların Hukuki Statüsü**, 213-217.

¹³ 21 Rebiülahar 1333 H. -23 Şubat 1915, **Düstur**, 1. Tertip, C. 7, s. 524.

¹⁴ Bilsel, (1933), s. 65-67; nota metni için bkz: **Düstur**, 2. Tertip, C:VI, s. 1273.

¹⁵ Taner, “Kapitülasyonlar nasıl ilga edildi?” **Muammer Raşit Seviğe Armağan**, İstanbul 1956, s. 12, Altuğ, **Yabancıların Hukuki Durumu**, s. 72, Bilsel, **Lozan**, s. 67-69.

¹⁶ Rona Aybay, **Yabancılar Hukuku**, 2. Bası, Ocak 2007, s. 70.

¹⁷ Madde 1: Memaliki Osmaniye’de bulunan ecnebi kanuni esasi ile kavanini sairenin osmanlılara bahşettiği hukuku siyasiye ve belediye’den istifade edemezlerse de kavanin ve nizamati Devlet-i

haklardan yararlanacakları belirtilirken, acaba önceki durumdan farklı bir yenilik mi getirildiği sorusu akla gelmektedir. Ancak, kanunun kabulünden önce, Şurayı Devlete sunulan meclis mazbatasında kanun layihası ile ilgili görüşler konuya açıklık getirmektedir. Şöyleki, mazbatada “... ..ecnebilerin bazı şahsî hukuklardan istifade edebileceklerine dair olan birinci maddesi, yabancıların öteden beri istifade edemedikleri siyasi haklar ve belediye hakları hariç olmak üzere istifade edebilecekleri hususî hukuku tayinden olan bu madde, yeni bir prensip ortaya koymamaktadır. Yabancıların istifade edemeyecekleri hukukun istisnâ madde olarak zikredilmesi bu hususta yeni bir esas kabulü gibi bir mânâ taşıdığından, bu yolda yanlış anlamaya yer bırakmamak için söz konusu fıkranın “Osmanlı ülkelerinde bulunan yabancılar, Kânûn-ı Esasi ile diğer kanunların Osmanlılara verdiği siyasi hukuk ve belediye hukukundan eskiden olduğu gibi istifade edemeyecekleri, ancak Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti) kanun ve nizamlarına ile Osmanlı tebe’asına edilmeyen hususî hukuktan istifade ederler” şeklinde tashihi ve bahsedilen maddenin son fıkrasının ihtiva ettiğini sayıp birinci fıkranın yenilenmesi hükümünü bozup sayılan maddehere dair düzenleyeceği tabii bulunan kanun ve nizamlarda bu hususta gerekli hükümlerin konulması mümkün görüldüğü” açıklaması mevcuttur.¹⁸ Mazbatadan da anlaşıldığı üzere, aslında bu madde ile, bir yenilik getirmemiş olup, ecnebilerin, anayasa ve diğer kanunların sadece Osmanlı vatandaşlarına tanıdığı siyasi haklardan yararlanamayacakları ve Osmanlı tebasına hasredilmeyen özel hukuktan istifade edebilecekleri vurgulanmak istenmiştir.

Kanunun 2. maddesinde devlet güvenliğini ve asayişini ilgilendiren kanunların yabancılar hakkında dahi geçerli olacağı hükme bağlanmıştır. Kamu düzenini ilgilendiren hallerde Osmanlı mahkemelerinin Osmanlı Devletine ait olan kanun ve nizamları uygulamakta kayıtsız şartsız yetkili olması en başta devletin egemenlik gücünün bir tezahürüdür.¹⁹ kamu düzenini ilgilendiren hallere en başta cezaya ilişkin davalar girmektedir. Ceza davalarında, kapitülasyonlar kaldırılmadan önce, Kanunun, 3. maddesinde, hukuk ve ticarete ilişkin davalarda, Osmanlı mahkemelerinin yetkili olduğu ve yabancıların aynı Osmanlı vatandaşları gibi, bu mahkemelere müracaat edebilecekleri, dava açabilecekleri ve davalı sıfatı ile katılabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Ancak, yabancıların Osmanlı mahkemelerine davacı sıfatı ile başvurabilmeleri için yeterli derecede emlak sahibi olmaları eğer emlak sahibi değillerse, haksız çıkmaları halinde, dava masrafları ve karşı tarafın uğrayacağı zarar ziyamı tayin açısından teminat göstermeleri zorunlu tutulmuştur.²⁰ Kapitülasyonlar sisteminde ecnebilerin hukuk ve ticaret davalarını hatırlayacak olursak, anılan madde il büyük bir değişiklik getirilmiştir. Aynı tabiiyetli yabancılar arasındaki hukuk

Aliye ile tebaai Osmaniyeye hasredilmeyen hukuku hususiyeden müstefit olurlar.

¹⁸ ŞD, 2832/13, 3, mazbata no: 192/30683, 2 şubat 1330 R., ek no:3,

¹⁹ **Madde 2:** Emniyet ve asayişini memleketeye taalluk eden kaffei kavanin ve nizamı Devleti Aliye, memaliki Osmaniyede bulunan bilcümle ecanip hakkında dahi meridir.

²⁰ **Madde 3:** Mevaddi hukukiye ve ticariyede ecnebiler, mehakimi Osmaniyenin kaffei enva ve derecatına müracaat ve tebaai Osmaniyeye gibi haklarını dava ve müdafaa edebilirler. Ancak, memaliki Osmaniyede miktarı kâfi emlak sahibi olmayan tebaai ecnebiye tarafından Osmanlılar aleyhine müddei sıfatı ile ikame olunacak veyahut duhulü fiddava tarikile müşareket edilecek deavinin rüyet edilmesi için, evvelemerde dava masarifi ile zarar ve ziyamına mukabil mahkemece tespit edilecek miktarda teminat akçesi veya kefalet ita olunması mecburidir. Şu kadar ki, muamele müteakabile şartıyla bu mecburiyet, mürterfi olabilir.

ve ticaret davaları, kendi, konsolosluk mahkemelerinde, farklı tabiiyetteki yabancılar arasındaki davalar davalının konsolosluk mahkemesinde, Osmanlı vatandaşı ile bir yabancı arasındaki davalar ise karma mahkemelerde görülürken, bu kanun yabancıların tabiiyetine bakmaksızın tüm davaların Osmanlı mahkemelerinde görüleceği esasını getirmiştir.

Sözkonusu kanunun, çalışmamız açısından en önemli maddesi ise, kuşkusuz, 4. maddesidir. Çünkü, sözkonusu madde de, Osmanlı mahkemelerinin adli yetkilerine ilişkin bir düzenleme getirilmiştir.²¹ Madde, yabancı tebaaya ilişkin ve gayri menkul mallara ait bütün davalar ile, buna bağlı hukuki ve ticari ve cezaya ilişkin davaların Osmanlı vatandaşlarını ilgilendirmemesi halinde bile, Osmanlı mahkemelerinde Osmanlı kanun ve nizamlarına göre ve Osmanlı hukuk usulüne göre görüleceğini belirtmektedir. Ancak, burada, istisnai bir hüküm de düzenlenmiştir. Aile hukuku ve ehliyet ile, menkul mallara ait vasiyet ve terekelere yani bir diğer deyişle, ahkamı şahsiyeye ilişkin hallerde, yabancılara ilişkin davaların Osmanlı mahkemelerinde görülebilmesi için, 3 şarttan birinin varlığı aranmaktadır. Yani, ahkamı şahsiyeye ilişkin davalarda, bu üç şarttan birinin olmaması halinde davaya Osmanlı mahkemeleri bakmaya yetkili olmayacaklardı. Bu da bize, ahkamı şahsiye davalarında Osmanlı mahkemelerinin yetkisinin mutlak olmadığını göstermektedir.²² Burada, ahkamı şahsiyeye ilişkin davalardan gayrimüslim yabancılara ait olan davaların anlaşılması gerektiğinin, müslüman yabancılara ilişkin ahkamı şahsiye davalarının bu kapsama girmediğinin altını çizmemiz gerekiyor.²³ Nitekim, Müslüman ve gayrimüslim ecnebilere ait hukuki davaların Mahkeme-i Osmaniye’de görüleceğini konu alan, Dahiliye Nezareti yazısı “*Binâenaleyh müslim teb’a-i ecnebiyeye ait miras ve tereke davalarının da rüyeti ale’l-ıtlak mehakim-i Osmaniye’ye ve...*”²⁴ cümlesi ile söylediklerimizi açıkça teyit etmiştir.

Böyle bir istisna konmuş olması, kapitülasyonlar sisteminde yabancılara ait bu tür davaların kendi milli kanunlarına göre Osmanlı mahkemesinin yetkileri di-

²¹ **Madde 4:** Tebaai ecnebiyeye müteallik ve emvali gayrimenkuleye aait bilcümle deavi ile mevaddı sairei hukukiye ve ticariye ve cezaiye davaları tebaai osmaniye alakadar olmasa dahi, mehakimi Devleti Aliyede, kavanin ve Nizamata ve usulü Osmaniye tevfikan rüyet olunur. Şu kadar ki, gayrimüslim tebaai ecnebiyeye müteallik olupta akit ve feshi nikah ve tevriki ebdan ve ubüvvet ve nesep ve tebenni gibi hukuku aileye ve rüşd ve mezuniyet ve hacir ve vesayet gibi ehliyete ve emvali menkuleye ait vasiyet ve terekelere müteallik bulunan davaların, mahakimi Osmaniye de rüyet edilebilmesi trafeynin birriza müracaatine veya tebaai osmaniye nin alakadar bulunmasına veyahut mehakimi osmaniye de derdesti rüyet deaviye müteferri olmasına mütevakıftır. Ve bu surette, intizamı ammei devlete mugayir olmamak şartıyla alakadarının hükümeti metbuaları kavaninine ve ihtilafı kavanin halinde hukuku hususiyeyi düvel kavaidine tevfikan muamele olunur.

²² Seviğ, bu konuda aslolanın Osmanlı mahkemelerinin yetkisizliği olduğunu, istisnai hallerde yani üç şarttan birinin varlığı halinde Osmanlı mahkemelerinin yetkisinin kabul edilebileceğini ileri sürmektedir. Muammer Raşit Seviğ, **Devletler Hususi Hukuku**, İstanbul 1943, 2. C. , s. 106.

²³ Müslüman yabancılara ilişkin ahkamı şahsiye davaları zaten doğrudan doğruya Osmanlı mahkemelerinin yargı yetkisi kapsamında olup, gayrimüslüm yabancılar için aranan üç şarta ihtiyaç duyulmamıştır. 1330 tarihli kanun yayımlandığı zaman, Osmanlı Devletinde Müslümanlar arasında milliyet farkı gözetilmiyordu. Hangi mezhebe mensup olursa olsun, Müslümanlar aynı milliyetten kabul ediliyorlardı. Seviğ 107-108.

²⁴ BOA, 04 C 1335 H , Dosya No: 28, Gömlek No: 5, **DH.MB.HPS.M.**

şında, konsolosluk mahkemelerinde görülüyor olmasına bir tepki olarak değerlendirilebilir. Kapitülasyonların kaldırılması ve konsolosluk mahkemelerinin yetkileri ref ve nez edilince, bu davaların Osmanlı mahkemelerinde görülmesi zorunlu hale gelmiştir. Yabancılar aittir her türlü, aile hukuku, şahsi haller, menkul mallara ilişkin vasiyet ve tereke davalarının görülmesinde Osmanlı mahkemeleri tek görevli ve yetkili kılınmıştır. Hatta kapitülasyonlar sisteminden farklı olarak, diğer hukuk davaları ve ticaret davaları da Osmanlı mahkemelerinin yargı kapsamında görülmüştür. Zaten, kapitülasyonların kaldırılmasından sonra çıkarılan Talimatname ile,²⁵ (21. Maddesi) yabancıların ahkamı şahsiyeye ilişkin davalarında, ancak Türk vatandaşlarını ilgilendirmesi halinde bu tür davalara Türk mahkemelerin bakabileceği de kabul edilmişti. 23 Şubat 1330 tarihli kanunda, aynı talimatnamede geçtiği gibi, üç halden birinin varlığı halinde, Osmanlı mahkemelerinin yabancılarla ilişkin ahkamı şahsiye davalarına bakabileceklerini kabul etmişti. Üç halden ilki, doğal olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi, davanın Osmanlı vatandaşlarını da ilgilendiren olmasıydı. Bu şart, devletin kendi vatandaşlarını ilgilendiren adli işlerde kendini yetkili görmesinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar. İkinci şart, yabancıların kendi rızaları ile Osmanlı mahkemelerine başvurmalarıdır ki, bunu bir anlamda tahkim olarak da değerlendirebiliriz. Üçüncü istisna ise, Osmanlı mahkemelerinde görülen bir davaya müteferri olarak ahkamı şahsiye meselesinin konu olmasıdır. Zira, iki dava birbiri ile bağlantılı olduğundan birbirinden ayrı olarak görülmemesi gerekir.

Şimdiye kadar bahsetmiş olduğumuz bu üç istisnaya, muvakkat kanunun 2. maddesinde de yazılı olan kamu düzenini ilgilendiren halleri de ekleyecek olursak, yabancılarla ilişkin ahkamı şahsiye hallerinde Osmanlı mahkemelerinin yetkili ve görevli olduğu durumlar dört halde karşımıza çıkar. Bu haller dışında ise, yabancıların şahsi hallerine ilişkin davalarına Osmanlı mahkemeleri bakamayacaktı.²⁶

1330 tarihli kanun, Osmanlı vatandaşları ile ilgili olsun olmasın aslında yabancılarla ilişkin tüm davalarda Osmanlı mahkemelerinin yetkisini kabul eder. Kanunun 4. maddesinin ilk cümlesi²⁷ Osmanlı mahkemelerine mutlak bir yetki verilmiştir. Ancak Seviğ, Türk mahkemelerinin yetkisinin görüldüğü kadar mutlak olmadığını, çünkü, “Osmanlı kanun ve nizamlarına ve usulüne tevfikan” kaydının, muhakeme usulü kanunları ile sınırlı olduğundan hareketle, yabancılarla aittir ahkamı şahsiye halleri dışındaki davalarda bir davanın Osmanlı mahkemesine götürülmeyeceği kanısındadır. Seviğ’e göre, sadece Hukuk Muhakeme Usulü Kanununun izin verdiği ölçüde, Osmanlı mahkemeleri bu davalara bakabileceklerdir. Bir başka deyişle, 1330 tarihli kanunun 4. maddesinin ilk fıkrasından çıkarılan anlama göre,

²⁵ “İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin İlgası Üzerine Ecanib Hakkında icra Olunacak Muameleye Dair Talimatname” için bkz: **Düştur**, Tertibisani,C.6, No:554, s. 1354.

²⁶ Osmanlı mahkemelerinin genel kabul gören haller dışında ahkamı şahsiye davalarına bakamayacak olmasının sebebini Seviğ, muvakkat kanunun çıktığı tarihte, mahkeme teşkilatının gelişmemiş olmasına bağlamaktadır. Seviğ, **Devletler Hususi Hukuku**, s. 106 .

²⁷ “*Tebaaı ecnebiyeye müteallik ve emvali gayrimenkuleye ait bilcümle deavi ile mevaddı sairei hukukiye ve ticariye ve cezaıye davaları tebaai osmaniye alakadar olmasa dahi, mehakimi Devleti Aliyede, kavanin ve Nizam ve usulü Osmaniyye tevfikan rüyet olunur.*”

yabancılara ilişkin davalarda, Osmanlı mahkemelerinin yetkisi, Hukuk muhakemesi kanununda belirtilen durumlarla sınırlıydı.²⁸

4. maddeyi açıklarken üzerinde duracağımız son nokta, gayrimenkullerle ilgili davalardır. Gayrimenkule ilişkin davalarda, Osmanlı mahkemelerinin yetkisi kesindir. Kanunun 4. maddesinde “*tebaayi ecnebiyeye müteallik ve emvali gayrimenkuleye ait bilcümle deavi*” yi “*mevadi saireyi hukukiye*” davalardan ayırarak taşınmazlarla ilgili her türlü davaya Osmanlı mahkemelerinin bakma yetkisi olduğunu belirterek, istisna kabul etmemiştir. Safer Kanunu’nun 2. maddesinde olan bu hüküm, 1330 tarihli muvakkat kanunda da tekrarlanmıştır. Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal sahibi olan yabancıların uymak zorunda olduğu hususları düzenleyen 2. maddeye göre, yabancılar taşınmaza ilişkin tüm hukuki işlerde (devir, satış, intifa, ipotek gibi) Osmanlı kanunlarına tabi olacak; bunun dışında taşınmaza ilişkin vergi ve diğer mali yükümlülükleri yerine getirecek ve taşınmazla ilgili bir dava söz konusu olduğunda, gerek davalı gerek davacı konumunda olsunlar doğrudan doğruya Osmanlı mahkemelerine müracaat edeceklerdi. Yani, yabancılar taşınmaz mallara ilişkin tüm davalarda, gerek davacı, gerek davalı, gerek davanın her iki tarafı yabancı olsun Osmanlı mahkemelerine tabi olacaklardır.

Müslüman ve gayrimüslim ecnebilere ait hukuki davaların Mahkeme-i Osmaniye’de görüleceğini konu alan 04 C 1335 H. (4 Mart 1917) tarihli, Dahiliye Nezareti tarafından hazırlanan belgede²⁹, Müslim ve gayr-ı müslim ecnebilere ait dava ve işlemlerde, “Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecnebilere Hukuk ve Vezâifine dair olan 23 Şubat sene [1]330 tarihli kanunun” dördüncü maddesi ne göre, gayr-ı müslim teba-i ecnebiyeden evlenme, boşanma, ve neseb gibi aile hukukuna ve veraset ve kısıtlama, ve vesayet gibi ehliyet ve emval-i menkuleye ait vasiyyet ve terekelere ait davaların Osmanlı mahkemelerinde görülmesi, yukarıda açıklamış olduğumuz üç şarta bağlı olduğu, eğer bu üç şarttan birini ihtiva etmiyorsa, davanın ilgili yabancıların mensub olduğu devletin toprağında bulunan mahkemelerde görüleceği açıklanmakla birlikte, Müslüman teb’a-i ecnebiyeye ait miras ve tereke davalarının mehakim-i Osmaniye’ye ve aile hukuku ile ve ehliyet ile menkul mallara ait, vasiyyet ve terekelere ilişkin davalar ile idari işlemlerin görülmesi, memurîn-i Osmaniye’ye ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, devletlerarasında yapılacak karşılıklılık ilkesini içeren antlaşma ile istisnai hükümler konulursa ona göre işlem yapılacağı da tebliğ olunmuştur. “Memalik-i Osmaniye’de Ecnebilere Haiz Oldukları Hukuk ve Vezâife Dair” tanzim kılınan kanun layihası üzerine meclisi vükelâ tarafından düzenlenen mazbataya yapılan zeyl ile, “*kanunun birinci maddesinin “Kavanin ve Nizamât-ı Devlet-i aliyye ile ve teba-i Osmaniye’ye hasr edilmeyen hukuk-ı hususiyeden müstefid olurlar”* şeklindeki son fıkrası nihayetinin “*Hukuk-ı hususiyeden muamele-i mütekâbile şartıyla müstefid olurlar*” şekline vaz’ı münasib görülmüş ise de bu şekli, esas teklifde mevcut olmadığından “*icrâ-yı icabının rey-i âliye taliki tasvib kılınmıştır*” denilerek çoğunluğun oyuna sunulmuştur.³⁰ Daha sonra, bu mazbata Şurayı Devlet Tanzimat Dairesinde görüşülerek, son halini almıştır. Kanunun 5.

²⁸ Muhakeme usulünde geçen maddelerle ilgili bkz. Seviğ, **Devletler Hususi Hukuku**, s. 113-114.

²⁹ BOA, Tarih: 04 C 1335 H., Dosya No: 28, Gömlek No: 5, **DH.MB.HPS.M**, EK: 2.

³⁰ BOA, 08 Z 1335H., Dosya No: 2832 Gömlek No: 13, **ŞD**, Ek: 3.

maddesinde, Osmanlı vatandaşlarının ödediği vergi ve harçlardan, yabancıların da aynı derecede sorumlu olduğu hüküm altına alınmıştır.³¹

Sonuç

23 Şubat 1330 (1915) tarihinde kabul edilen “Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat” ile Osmanlı Devletinde bulunan yabancıların hukuki durumu yüzyıllardır varolan kapitülasyonlar sisteminden çıkarılarak, tamamen Osmanlı devletinin egemenlik gücünün altında yeniden düzenlenmiştir. Her ne kadar kanun Osmanlı Devleti’nde uygulanamamış olsa da, Osmanlı hükümetinin kapitülasyonların kaldırılması ve milli egemenliğin tekrar sağlanması yolundaki arzularını göstermesi açısından son derece önemlidir. Söz konusu Kanun-ı Muvakkat daha sonra Lozan Antlaşması sırasında yabancıların hukuki durumunun düzenlenmesinde temel olmakla hukuk tarihimizdeki yerini almıştır.

Uluslararası özel hukuk açısından son derece önemli olan bu yasa 20 Mayıs 1982’de kabul edilen Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunun kabulüne kadar geçen sürede yabancılara uygulanan hukuk ve kanunlar ihtilafı ile ilgili uyuşmazlıklarda Türk Mahkemelerin yetkisi konusunda uygulanmış ve 22 Kasım 1982 tarihinde yürürlükten kalkmıştır.

³¹ **Madde 5:** Kavanini mevzuaya tevfikân, tebaai osmaniyyeye tarh ve istifa olunan rüsüm ve tekalife tebaai ecnebiye dahi aynı şerait ve derecede tabidirler.

Madde Muvakkate: İş bu kanunun tarihi neşrinde memaliki Osmaniyyede dava vekaleti ve tababet ve eczacılık ve mühendislik ve muallimlik meslek ve sanatlarıyla iştilal ve mektep küşat gazette ve mecbua neşreyleyen ecnebilerin hukuku müktesebesini, kavanin ve nizamati devlete ittiba şartıyla mahfuzdur.

Ek 1:

Konu: Memalik-i Osmaniye’de mukim tebe-i ecnebiye hakkında dahi devletler hukuku ahkamı dairesinde muamele olunmak üzere el-yevm mali, iktisadi, adli ve idari kapitülasyon namı altında bilcümle ecnebi imtiyazlarının bundan böyle ilgası hususundaki irade suretinin gönderildiğine dair tezkire. (Dersaadet 29)—

Dosya No: 2830, Gömlek No: 24, **ŞD**

ŞD 2830/24**1**

Babıali

Daire-i Sadaret

Umur-ı Mühimme Kalemi

İrade-i seniyye suretidir.

Memâlik-i Osmaniye’de mukim teba-i ecnebiye hakkında dahi hukuk-ı umumiyeye-i düvel ahkamı dairesinde muamele olunmak üzere el-yevm carî mâlî ve iktisâdî ve adlî ve idârî (kapitülasyon) namı altındaki bilcümle imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve anlara müteferri’ veya anlardan mütevellid bilcümle müsa’adât ve hukukun fî mâ ba’d ref’ ve ilgası Meclis-i Vükela kararıyla tensib olunmuştur.

İşbu irade-i seniyye 18 Eylül [1]330 tarihinden itibaren mer’iyyü’l-ahkâm olacaktır.

Bu irade-i seniyyemizin icrasına heyet-i vükelâ memurdur

Fî 17 Şevval [1]332 ve fî 26 Ağustos [1]330 R/ **8 Eylül 1914 M.**

ŞD 2830/24**2**

Babıali

Daire-i Sadaret

Umur-ı Mühimme Kalemi

Umumi: 323145

Hususi: 67

Kapitülasyonun ilgası hakkında melfuf 1

Şura-yı Devlet Riyaseti vekâlet-i celilesine

Devletli efendim hazretleri

Memâlik-i Osmaniye'de mukim teb'a-i ecnebiye hakkında dahi hukuk-ı umumiye-i düvel ahkamı dairesinde muamele olunmak üzere el-yevm cari malî ve iktisâdî ve adli ve idari "Kapitülasyon" namı altındaki bilcümle imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve onlara müteferri' veya onlardan mütevellid bilcümle müsaadat ve hukukun fîmâ ba'd ref ve ilgâsı hususuna Meclis-i Vükela kararıyla bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahî şeref müteallik buyurularak suret-i musaddakası leffen taraf-ı devletlerine isra ve devaire tamamen tebliğat icra kılınmış olmakla vekâlet-i celilelerince de ifa-yı muktezasına himmet buyurulması siyakında tezkire-i senaverî terkim olundu efendim.

18 Şevval 1332 ve 27 Ağustos [1]330 R. / **Eylül 1914 M.**

Müsteşar Emin

Ek 2:

Konu: Müslüman ve gayrimüslim ecnebilere ait hukuki davaların Mahkeme-i Osmaniye'de görüleceği

Tarih: 04 C 1335 H., Dosya No: 28, Gömlek No: 5, **DH.MB.HPS.M.**

DH.MB.HPS.M 28/5

1

Dahiliye Nezareti

İdare-i Umumiye-i Vilâyât Müdüriyeti

Umumi: 9972

Hususi: 33

Hulasa: Müslim ve gayr-ı müslim ecnebilere ait de'âvî ve mu'amelât hakkında

Babialı hukuk müşavirliğinden Hariciye Nezaret-i celilesinden mevdu mutalaanamesi suretinde gösterildiği üzere memâlik-i Osmaniye'de bulunan ecnebilere hukuk ve vezâifine dair olan 23 Şubat sene [1]330 tarihli kanunun dördüncü maddesi sarahatine nazaran gayr-ı müslim teba-i ecnebiyeden müte'allik akd ve fesh-i nikah ve tefrik-i ebdân ve übüvvet ve neseb ve tebennî gibi hukuk-ı aileye ve veraset ve mezuniyet ve hacr ve vesayet gibi ehliyet ve emval-i menkuleye ait vasiyyet ve terekelere müte'allik bulunan davaların mehâkim-i Osmaniye'de rüyeti tarafeynin bi'r-rıza müracaat etmesine veya meselede teba-i Osmaniye'nin alakadar olmasına veyahut mehâkim-i Osmaniye'de derdest-i rüyet de'âviye müteferri' bulunmasına mütevekkaf olup bu şerait-i selâseden hiç birini ihtiva etmeyen bu kabil de'âvî mehâkim-i ecnebiyede yani alakadârın mensub olduğu devletin toprağında bulunan mehâkimde rüyet olunur. Şerait-i ânifeden birini havi olan de'âvî-i mezkure ile gerek müslim ve gerek gayr-ı müslim ecanibe ta'alluk eden diğer davaların kâffesi mehâkim-i Osmaniyece rüyet edilecektir. Binâenaleyh müslim teb'a-i ecnebiyeye ait miras ve tereke davalarının da rüyeti ale'l-ıtlak mehâkim-i Osmaniye'ye

ve hukuk-ı aile ve ehliyet ile menkulâta ait vasiyyet ve terekelere müte'allik olarak da'vâ mahiyetini haiz olmayan umurun ve mesela emval-i metruke-i menkulenin mühür altına alınması ve sebt-i defter edilmesi terekenin varisler arasında taksimi, sığâr için vasi nasbı, hesâbâta nezaret gibi muamelât-ı idariyenin halli dahi ale'l-ıtlak memurîn-i Osmaniye'ye aittir. Beyne'd-devleteyn mukabele bi'l-misl esasına müstenid olmak üzere akd olunacak bir mukavenênâme ile meselâ bir konsolosluk mukavenênâmesiyle umur-ı mezkureye dair beyan edilen işbu esası hakkında ahkam-ı istisnâiye vaz'ı caiz olup ma'a mâfih el-eyvm bu yolda hiçbir devletle akd edilmemiş bir mukavenenamemiz mevcut değildir ana göre muamele ifası tamimen tebliğ olunur efendim.

Fi Cumadelülâ sene [1]335 ve fi 17 Mart sene [1]333

Dahiliye Nazırı nâmına müsteşar vekili [imza]

Mebânî-i Emiriye Müdüriyet-i aliyyesine takdim kılındı.

Fi 28 Mart sene [1]333 R. / **28 Mart 1915**

Ek 3:

Konu: Memalik-i Osmaniye'de ecnebilerin haiz oldukları hukuk ve vezaif hakkında kaleme alınan nizamiye takdimine dair Meclis-i Mahsus-ı Vükela zabtı. (Dersaadet 29)-

Dosya No: 2832 Gömlek No: 13, **ŞD.**

ŞD 2832/13

2

Şura-yı Devlete mahsus müsvedde varakası

Numara: 7/674

Müsevvidi: Pazartesi 29 Dersaadet 189

Tarih-i tesvid: 9 Şubat [1]330

Tarih-i tebyiz: 9 Rebiülahir [1]333/ 11 Şubat [1]330

Memalik-i Osmaniye'de ecnebilerin haiz oldukları hukuk ve vezaife dair tanzim kılınan layiha-i kanuniye üzerine Tanzimat Dairesi'nden tanzim kılınan mazbataya zeyldir.

Tanzimat Dairesi'nin işbu mazbatasını mefuf layiha-i kanuniye ile heyet-i umumiye'de kıraat olunduktan sonra Zikr olunan layiha bi't-tetkik münderecatı musib görülerek ibarece lüzum görülen tashihâtı bi'l-icra nüsha-i mübeyyeze-i musah-hahası leffen takdim kılınmış ve ancak birinci maddesinin "Kavanin ve Nizamat-ı Devlet-i aliyye ile ve teba-i Osmaniye'ye hasr edilmeyen hukuk-ı hususiyeden müstefid olurlar" deyü muharrer son fıkrası nihayetinin "Hukuk-ı hususiyeden muamele-i mütekâbile şartıyla müstefid olurlar" şekline vaz'ı münasib görülmüş

ise de bu suret esas teklifte mevcut olmadığından icrâ-yı icabının rey-i âliye taliki tasvib kılınmıştır ol babda

[İmzalar]

ŞD 2832/13

3

Şura-yı Devlete mahsus müsvetde varakası

Numara: 7 Tanzimat 427

Müsevvidi: 29 Dersaadet 189

Tarih-i tesvid: 2 Şubat [1]330

Tarih-i tebyiz: 9 Rebiülahir [1]333/ 11 Şubat [1]330

Mazbata 192/30683

Memâlik-i Osmâniyye’de ecnebilerin hâiz oldukları hukuk ve vezaife dair tanzim olunup Meclis-i Vükelâ kararıyla Şûrâ-yı Devlet’e tevdi buyurulan lâyiha-i kanuniye Tanzimat Dairesi’nde kıraat olundu.

Kapitülasyon namı altındaki imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve anlara mütefferri veya anlardan mütevellid bi’l-cümle müsaadat ve hukukun ref ve ilgası hakkında hükümet-i seniyye canibinden ahiren ittihaz buyurulan karar üzerine memâlik-i Osmaniye’de ecnebilerin haiz olacakları hukuk ve vezaifi tayinden ibaret olan lâyiha-i mezkûre mündericâtı muvâfık-ı hâl ve maslahat bulunmakla temin-i maksada kafi olup şu kadar ki ecnebilerin bazı hukuk-ı hususiyeden müstefid olacaklarına dair olan fıkra-i ûlâsı ecânibin öteden beri istifade edemedikleri hukuk-ı siyasiye ve belediye haric olmak üzere müstefid olabilecekleri hukuk-ı hususiyeyi tayinden ibaret olmasına nazaran müceddeden bir kâide vaz’ı demek olmadığı ve onların istifade edemeyecekleri hukuk-ı mezkûrenin cümle-i istisnaiye olarak derci bu bâbda yeni bir esas kabulü gibi bir mana ifade etmekte bulunduğu cihetle bu yolda sù-i tefehhüme mahal kalmamak üzere fıkra-i mezkûrenin “Memâlik-i Osmaniye’de bulunan ecnebler Kanun-ı Esasi ile kavânin-i sairenin Osmanlılara bahş ettiği hukuk-ı siyasiye ve belediyeden kemâ-fis-sabık istifade edemezler, ancak kavânin ve nizamât-ı Devlet-i Aliyye ile tebe’a-i Osmaniye’ye hasr edilmeyen hukuk-ı hususiyeden müstefid olurlar” suretinde tashihi ve madde-i mezkûre fıkra-i ahirenin muhtevi bulunduğu ta’dad ve tecdid fıkra-i ûlâ hükmünü muhıll ve ta’dad olunan mevâdda dair tanzim edileceği tabii bulunan kavânin ve nizâmâtta bu bâbda ahkâm-ı mukteziye vaz’ı mümkün bulunmakla beraber hukuk-ı müktesebenin mahzuziyeti hususunun lâyihada zikri muktezi olsa dahi hukuk-ı müktesebe hakkında mevzu bulunun fıkra-i mezkûre ahkâmının muvakkat olmasına binâen ahkâm-ı dâime miyanına derci münasib olamayacağından fıkra-i mezkûrenin birinci maddeden tayyiyle lâyihaya madde-i muvakkate olarak derc ve tahriri tensib ve gayr-i müslim tebe’a-i ecnebiyeye müte’allik bazı de’âvinin hîn-i ruyetinde tatbik edilecek kavaninin tayinini mutazammın olan dördüncü maddenin maksad-ı vaz’ına tevfiği zımında ibtidasına “Tebe’a-i ecnebiyeye müte’allik ve emval-i gayr-i

menkûleye ait bilcümle de'âvî ile mevâdd-ı sâire-i hukukiye ve cezaiye davaları tebe'a-i Osmaniye alâkadâr olmasa dahi mehâkim-i Osmaniye'de ru'yet olunur" suretinde bir fıkra derc edilmiş olmasına nazaran ecnebilerin irtikâb edecekleri cerâimden dolayı tâbî' olacakları usul ve mehâkimin tayinine mütedâir olan ikinci madde fikarât-ı ahîresinin ayrıca zikr ve tahririne mahal olmamakla madde-i mezkûreden tayy ve ihracı ve memâlik-i Osmaniye'de mikdar-ı kâfi emlak sahibi olmayan tebe'a-i ecnebiye tarafından Osmanlılar aleyhine müdde'î sıfatıyla ikâme olunacak veyahut duhul fi'd-da'vâ tarikiyle müşâreket edilecek de'âvinin ru'yet edilebilmesi için itâsı mecburî olan teminat akçesi veya kefalet mikdarının mahall-i tensibi mezkûr bulunmamasına mebnî hükm-i mezkûru muhtevî bulunan üçüncü madde fıkra-i saniyeye "mahkemece tensib edilecek mikdarda" ibaresinin derc ve ilâvesi tasvib olunmuş ve gayr-i müslim tebe'a-i ecnebiyeye müte'allik olup da şerâit-i mu'ayyene dahilinde mehâkim-i Osmaniye'de ru'yet edilebilecek de'âvide tatbik edilecek kavânîni müşîr bulunan dördüncü maddede mezkûr de'âviden nikâh ve talâk ve iftirâk kelimelerinin kavânîni ecnebiyede karşılığı akd ve fesh-i nikah ve tefrik-i abdân olması ve vesâyetin sağır ve mecnun ve ma'tûh ve sefihin ta'dâdiyla tasrihi zâtü'z-zevc kadınlar gibi taht-ı vesayetde bulunan bazı eşhas haricinde bırakmak gibi mahzûru dâ'î ve tebe'a-i Osmaniye alâkadâr olduğu takdirde madde-i mezkûrenin tebe'a-i mezkûrenin hükûmet-i metbû'aları kavânîni tatbik olunur" suretinde tahriri gayr-i münasib olduktan başka ihtilâf-ı kavânîni halinde de olunacak muamele gösterilmemiş bulunması hasebiyle mehâzîr-i mezkûrenin ref'î zımında madde-i mezkûrenin ibtidâsına derc ve ilâve edilen fıkra ile birlikde "Tebe'a-i ecnebiyeye müte'allik ve emvâl-i gayr-i menkûleye ait bi'l-cümle de'âvî ile mevâdd-ı sâ'ire-i hukukiye ve ticariye ve cezaiye davaları tebe'a-i Osmaniye alâkadâr olmasa dahi mehâkim-i Devlet-i Aliyye'de kavânîni ve nizâmât ve usul-i Osmaniye'ye tevfi-ken ru'yet olunur. Şu kadar ki gayr-i müslim tebe'a-i ecnebiyeye müte'allik olup akd ve fesh-i nikâh ve tefrik-i ebden ve übüvvet ve neseb ve tebennî gibi hukuk-ı aileye ve rüşd ve mezuniyet ve hecr ve vesayet gibi ehliyet ve emvâl-i menkûleye ait vasiyyet ve terekelere müteferri' bulunan davaların mehâkim-i Osmaniye'de ru'yet edilebilmesi tarafeynin bi'r-rıza mürâcaatına veya tebe'a-i Osmaniye'nin alâkadâr bulunmasına veyahut mehâkim-i Osmaniye'de derdest-i rüyet de'âviye müteferri' bulunmasına mütevekkıfıdır ve bu suretde intizâm-ı âmme-i devlete muğâyir olmak şartıyla alâkadârânın hükûmet-i metbû'aları kavânîni ve ihtilâf-ı kavânîni halinde hukuk-ı hususiye-i düvel kavâ'idine tevfi-ken muamele olunur" suretine ifrâğı tezekkür kılınmış olmakla suver-i muharrere vechile tashîhât ve tadilât-ı muktezîyesi icrâ kılınan lâyiha-i mezkûre nüsha-i mübeyyize-i musahhahası mer'iyetine müretteb mu'âmelenin ifası zımında leffen takdim kılındı. Ol bâbda.

ŞD 2832/13

4

Memalik-i Osmaniye'de ecnebilerin hukuk ve vezâifine dair kanun

Layiha

Birinci madde: Memalik-i Osmaniye'de bulunan ecnebler Kanun-ı Esasi ile kavanin-i sairenin Osmanlılara bahş ettiği hukuk-ı siyasiye ve belediyeden istifade edemezler ise de kavanin ve nizamât-ı Devlet-i aliyye ile teb'a-i Osmaniye'ye hasr edilmeyen hukuk-ı hususiyeden müstefid olurlar.

İkinci madde: Emniyet ve asayiş-i memlekete ta'alluk eden kaffe-i kavanin ve nizamât-ı Devlet-i aliyye memalik-i Osmaniye'de bulunan bilcümle ecânib hakkında dahi mer'ûdir.

Üçüncü madde: Mevâdd-ı hukukiye ve ticariyede ecnebler mehakim-i Osmaniye'nin kâffe-i envâ' ve derecâtına müracaat ve teb'a-i Osmaniye gibi haklarını dava ve müdâfâ'a edebilirler ancak memâlik-i Osmaniye'de mikdar-ı kafi emlak sahibi olmayan teb'a-i ecnebiye tarafından Osmanlılar aleyhine müdde'î sıfatıyla ikame olunacak veya duhul fi'd-da'vâ tarikiyle müşareket edilecek de'âvinin rüyet edilebilmesi için evvel emirde da'vâ masârıfıyla zarar ve ziyânına mukabil mahkemece tensib edilecek mikdarda teminat akçesi veya kefalet ita olunması mecburidir.

Dördüncü madde: Teb'a-i ecnebiyeye müt'e'allik ve emval-i gayr-ı menkuleye ait bilcümle de'âvi ile mevâdd-ı saire-i hukukiye ve ticariye ve cezâiye davaları teb'a-i Osmaniye alakadâr olmasa dahi mehâkim-i Devlet-i aliyyede kavanin ve nizamât ve usul-i Osmaniyyeye tevfiikan rüyet olunur. Şu kadar ki gayr-ı müslim teb'a-i ecnebiyeye müt'e'allik olup da akd ve fesh-i nikah ve tefrik-i ebdân ve übüvvet ve neseb ve tebennî gibi hukuk-ı aileye ve rüşd ve mezuniyet ve hacr ve vesayet gibi ehliyet ve emval-i menkuleye ait vasiyyet ve terekelere müteferri' bulunan davaların mehakim-i Osmani'de rüyet edilebilmesi tarafeynin bi'r-rızâ mürâcâatına veya teb'a-i Osmaniye'nin alakadâr bulunmasına veyahut mehâkim-i Osmaniye'de derdest-i rüyet de'âviye müteferri' olmasına mütevekkıftır ve bu suretde intizam-ı âmme-i devlete muğayir olmamak şartıyla alakadârânın hükümet-i metbû'aları kavâninine ve ihtilaf-ı kavânin halinde hukuk-ı hususiyeye düvel ve kavâ'idine tevfiikan muamele olunur.

Beşinci madde: Kavanin-i mevzû'aya tevfiikan teb'a-i Osmaniye'ye tarh ve istifa olunan rusum ve tekâlîfe teb'a-i ecnebiye dahi aynı şerait ve derecede tâbi'dirler.

Madde-i muvakkate

İşbu kanunun tarih-i neşrinde memalik-i Osmaniye'de da'vâ vekâleti ve tababet ve eczacılık ve mühendislik ve muallimlik meslek ve sanatlarına iştiğal ve mekteb küşad ve gazete ve mecmu'a neşr eyleyen ecneblerin hukuk-ı müktesebesini kavanin ve nizamât-ı devletin vaz' eylediği kuyuda ittibâ' şartıyla mahfuzdur.

ŞD 2832/13

6

Babıali

Hariciye Nezareti

Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi

Aded: 5906-844

Hulasa

Huzur-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhiye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

İmtiyâzât-ı ecnebiyenin ilgası ile Umûr-ı Adliye ve müessesât-ı mezhebiye ve tedrisiye ve mekâtib ve emâkin-i sihihiye-i hususiye hakkında zuhura gelen hal-i cediti ve ona müteferri' ahkâmı tayin eden talimatnameler henüz ne sefarâtın nazar-ı ittilâ'ına vaz' ve ne de neşr olunmuştur.

Halbuki sefarât ve ale'l-husus tercümanlar imtiyâzât-ı ecnebiyenin ilgası üzerine husule gelen hâl-i hazırı keyfe mâ-yeşâ tefsir ve bazı memurinden sual ile istihsal ettikleri ma'lûmât-ı şifahiye-i bilâhire Hükümet-i Seniyye aleyhine istimal etmek üzere kayd etmekde olduklarından uhûd-ı atika imtiyâzâtının ilgâsına müterettib netâyic-i müfideyi imha edecek mâhiyetde ihtilâfât tevlidine salih sû-i tefehhümâtın adem-i tekevvünü maksadıyla Hükümet-i Seniyye-i Osmâniye'nin hususât-ı mezkûre hakkındaki nokta-i nazarı sefarât-ı ecnebiyeye bildirilmek muktezîdir. Amerika Sefareti kapitülasyonların ilgasıyla müessesât-ı mezhebiye ve tedrisiye ve mekâtib ve emâkin-i sihihiye hakkında câri usulün tebeddül etmediğini beyan etmeğe karar vermişdir ki bu iddianın nefsü'l-emre külliyyen muğayir bulunduğu muhtac-ı izah değildir. Diğer cihetden sefaretlerce dâ'i-i endişe olabilecek bazı nukât hakkında Hükümet-i Seniyye bi'l-ihbar müsâadâtda bulunmuştur. Ondan cümle hukuk-ı âileden ve ehliyetden ve vesayet, velâyet ve saireden menkûlâtın tevârüsünden ve vasiyyetden münbe'is de'âvinin merci'-i ru'yeti intizâm-ı umumiyi ihlâl etmemek şartıyla ve tebe'a-i mezkûrenin mensub oldukları devlet kavânini tatbik edilmek üzere mehâkim-i mahalliye olması Avrupa hukuk-ı umumiyeye-i düveli ahkâmından iken bu kabil de'âvinin ru'yeti için mehâkim-i umumiyeye-i nizamiyece icab eden teşkilât ifa ve kavânin neşr ve ilân edilinceye kadar tebe'a-i Osmaniye âlakadâr olmadıkça de'âvi-i mezkûre mehâkim-i Osmaniye'de rüyet edilmeyeceği ve bundan mâ'adâ meslekden yetişme ecnebi konsolosları, konsolosluk mukavelenâmeleri mücebince ancak cinâyâta müte'allik cerâimden dolayı takib edilip cünha ve kabahat-i cerâimden nâşi takib olunmamak ve konsoloshane evrak ve sicillâtı masuniyetine riayet edilmek ve konsoloslar şehadete cebr olunmamakla beraber deyn için haps olunmamak misillü imtiyâzâtı haiz oldukları halde mezkûr talimatnâme yalnız muamele-i mütekâbile kaydıyla -konsolosluk mukavelenâmesi mevcut olmasa da- cinâyâtdan gayrı cerâimden konsoloslar aleyhinde takibat icra olunmamasını ve konsolato evrak ve sicillâtının masuniyetini konsolosların şehadeti hususundaki riayetkârâne tedabiri ve meslekden yetişme konsolosların deyn için haps edilmemelerini kabul ve temin eylemektedir.

Müessesât-ı mezhebiye ve tedrisiye ve mekâtib ve emâkin-i sihihiye-i hususiye müte'allik talimatda ise müessesât-ı mezkûreye müterettib bazı umumî mecburiyetler mevcut olup bunlardan birtakımı bazı mühletlerle mukayyed bulunmakta ve mehl-i mezkûrenin mürürü ile müessesâtının tasdiki imkânı zâil olmaktadır. Bu mühletlerin mebdei mu'ayyen olmadığından anların tayin ve neşriyle âlakadârının pîş-i ittilâ'ına vaz'ı icab eder.

Mevzû'ı bahs olan mühletlerden biri mârru'z-zıkr talimatnamenin dördüncü bendinde fi'len mevcut manastır ve papas ikametgâhından mâ'adâ diğer müessesâtın 18 Eylül 1330 [1 Ekim 1914]dan itibaren ferman talep etmeleri için mu'ayyen olan iki ay müddetdir.

Komasyon-i Mahsûs, talimatnâmenin 18 Eylül 1330 tarihinden akdem neşr olunabileceğine zâhib olmuş, ancak keyfiyetin Meclis-i Âlî-i Vükelâca tezekkürü tarih-i mezbûreden sonra mümkün olabildiği gibi mukarrerât-ı müttehadada henüz neşr edilememiştir. Kezalik talimatnamenin yirmi birinci bendinde musaddak addedilmek icab eden mekâtibden yedlerinde ferman olanlar fermanlarını Maarif idarelerine bi'l-mürâca'a tescil ettirmeleri ve yirmi beşinci bendinde bir müdir-i mesul irâ'e etmeleri ve otuz ikinci bendinde dahi müessesât-ı sıhhiye-i mevcûdenin evsâf-ı lâzıme hâiz bir müdür-i mesul göstermeleri için ikişer ay mühlet vaz' edilmiş olduğu hâlde bunların mebdeleri de mechûl bırakılmıştır. Mekâtibde ve mekâtib-i tıbbiyede lisan-ı Osmanî'nin tedrisi ve tedris olunan kitablardan matbu bulunanların birer nüshalarının Maarif idarelerine i'tâsi ve talebinin din ve mezheplerine riayet olunması ve muallimlerin ehliyeti ve mekâtib tedrisâtının ve usul-i sıhhiyesinin teftişi mecburiyetleri mevcut olup müessesâtdan bu mecburiyete riayet etmeyenlerin seddi talimatnâme muktezâsındandır. Alâkadârân uhdelerine müretteb mecburiyetlerden haberdar edilmez ve mühletlerin mebdei ihbar oldukları tarihten muteber addolunmazsa ahkâm-ı talimatnamenin haklarında tatbiki müte'azzir olacağı şüphesizdir.

Mekâtib-i tıbbiye ve furû'ı sairesi dahil olduğu hâlde müessesât-ı tedrisiye müte'allik olan talimatnamenin muhteviyatı 1 Kânûn-ı evvel [1]914 tarihli, 134/58923 numaralı Hariciye Nezâreti müzekkiresiyle sefârât-ı ecnebiyeye tebliğ olunmuş ise de mühletlerin mebde'i bi'l-mecburiye iş'âr olunamamış idi. Çünkü 18 Eylül 1330 tarihli mebde itibar edilse sefârâta yazılan müzekkirenin tarih-i irsâlinde mühletler muktezi bulunmuş olacak idi. Binâenaleyh bu mebde'lerin tayini hususunda da bir karar i'tâsi zaruridir. Zaten Dahiliye Nezâreti 9 Teşrin-i Evvel ve 4 Teşrin-i sâni [1]330 tarihli ve 1007/927 numaralı tezkireleriyle Edirne Vilâyeti'nin mârru'l-beyan mühletler mebde'leri hakkında talimat istediğini bildirmişdir. Binâen alâ zâlik uhûd-ı atika imtiyâzâtı yerine kâim olan usulde Hükûmet-i Seniyye'nin iltizam ettiği itidâl hakkında sefaretlerin nazar-ı dikkatini celb etmek üzere ecnebî konsolatoları haklarında Avrupa hukuk-ı düveli ahkâmından fazla olarak bâlâda bast edilen umûr-ı Adliye müsâ'adâtı hülâsasından sefârât-ı ecnebiyeyi hiç olmazsa bir muhtıra ile haberdar etmek faydadan hâli olamaz. Müessesât-ı mekâtib-i tıbbiye ve furû'u hakkında takarrur eden usul, sefârâta bildirilmiş olmakla el-hâletü hâzihî muhtac-ı ahbar olan kilise, manastır, papas ikametgâhları, kabristan, hastahane, acezehâne ve irzâ' hâne misillü müessesâta dair ahkâmдан ibaret olup bunlar meskûtün-anh bırakıldığı suretde hâl-i sâbıkın yani uhûd-ı atikadan mütevellid imtiyâzâtın ifa edildiği fikrine meydan verilmesi olur. Gerek efrad-ı Osmaniye ve gerek tebe'a-i ecnebiye umûr-ı Adliye ve müessesâta müte'allik hususâtda yeni usulün ahkâmına ittulâ' arzusunda ve müessesât ise mühletlerin mebde'ine vukûf peyda etmek mecburiyetinde bulduklarından ahkâm-ı mezkûrenin Takvîm-i Vekâyi' ve payitaht ve vilâyât gazetelerinden bazılarıyla neşr edilmesi ve mühletler mebdeinin tarih-i neşirlerinden muteber olması iktizâ etmektedir. Talimatnameler memurîn-i

Hükümet-i Seniyye için ihzar edilmiş olmakla bunların bazı fikarâtının aynen neşredilmesi caiz olabileceğinden bazılarının tadili ve bazılarının tayyi ve bazılarının da icmalî lâzımeden olup emr-i fahîmâneleri şeref telakkî olunduğunda nezâret-i âcizîce icabı icra kılınmak üzere talimat-ı sâmiyelerinin i'tâ buyurulması istihâmına mübâderet kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Safer [1]333 ve fî 11 Kânûn-ı evvel [1]330 [**Aralık 1914**]

ŞD 2832/13

7

192/30683

Kapitülasyon namı altındaki imtiyazat-ı ecnebiyenin ve anlara müteferri' veya anlardan mütevellid bilcümle müsaadât ve hukukun ref' ve ilgası hakkında hükümet-i seniyye canibinden ahiren ittihâz buyurulan karar üzerine memâlik-i Osmaniye'de ecânibin istifade edecekleri hukuka dair memurîn-i Osmaniye'ye tastir olunmak üzere komisyonumuzca tanzim olunan talimatname leffen takdim kılınmış olmakla Meclis-i Ali-i vükelaca tensib buyurulduğu takdirde icabının icrası babında emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 Eylül [1]330

Komisyon namına reis [imza].